

Inleiding

Dertig jaar AST

Het is voorbij. Vanaf het voorjaar van 1974 verschenen er per jaargang vier nummers van het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, en dit is onherroepelijk het laatste. Vele duizenden bladzijden zijn in die ruim dertig jaar over de meest uiteenlopende onderwerpen volgeschreven. Dat deze stroom ophoudt stemt droevig, maar heeft één voordeel: een afgebakende periode kan nu worden overzien. Nog eenmaal geeft het *AST* zich over aan een bezigheid die vooral in de eerste jaren van zijn bestaan veelvuldig beoefend werd: de sociologie van de sociologie, oftewel reflexieve sociologie – ditmaal geconcentreerd op het *AST* zelf. Wat is er in het blad in zijn dertigjarige bestaan veranderd, wat voor ontwikkelingen in de sociale wetenschappen komen daarin naar voren en hoe hangen deze samen met ruimere maatschappelijke processen? Anders gezegd, welke intellectuele en sociale veranderingen hebben op welke wijze in het *AST* uitdrukking gevonden? Deze vragen vormden het uitgangspunt voor de samenstelling van dit nummer.

In deze inleiding proberen we enkele contouren van een antwoord te schetsen, die in de daaropvolgende stukken verder worden ingevuld en gepreciseerd. Alles bij elkaar levert dat allerm minst een volledig, laat staan een definitief antwoord op. Het gaat om een selectie van thema's, belicht door auteurs die, op een enkele uitzondering na, nauw betrokken waren bij het *AST*. Dat geldt ook en bij uitstek voor onszelf. De terugblik zal er dus niet een van onpartijdige buitenstaanders zijn. Maar misschien heeft betrokkenheid ook in dit geval voordelen.

Het *AST* is geboren uit de toen alom ervaren en als zodanig benoemde 'crisis van de sociologie'. Het functionalisme van Parsons en Merton had afgedaan,

1 Geëxpliciteerd door Alvin W. Gouldner in *The Coming Crisis of Western Sociology*, London: Heinemann, 1971 (1970). Gouldner was ten tijde van de oprichting van het *AST* verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

maar wat er voor in de plaats moest komen was minder duidelijk. Sommigen definieerden de gevestigde sociologie als 'burgerlijk' en stelden daar een kritisch, op radicale verandering gericht marxisme tegenover, anderen zochten de oplossing in een interpretatieve microsociologie van het dagelijks leven. Er was, vond een aantal jonge sociologen, behoefte aan grondige theoretische discussie, en dus aan een blad waarin die discussie kon plaatsvinden, want de bestaande sociologische tijdschriften in Nederland deden daar niet of nauwelijks aan. Dat was het belangrijkste motief voor de oprichting van het *AST*. Over de bijzondere lokale en tijds specifieke omstandigheden waaronder dat gebeurde bericht Bart van Heerikhuizen in dit nummer.

De crisis van de sociologie werkte verwarrend maar ook bevrijdend: omdat er geen geaccepteerde maatstaven waren voor wat goede en slechte sociologie was, was alles mogelijk, kon van alles geprobeerd worden. En dat gebeurde in het vroege *AST*, zoals Giseline Kuipers en Alex van Venrooij in hun terugblik in dit nummer met enige verbazing constateren. Het blad was een proeftuin, een plek om de wonderlijkste gewassen te laten groeien en bloeien in de hoop dat er iets waardevols tussen zou zitten. Doorwrochte betogen met geleerde voetnoten en pagina's lange literatuurlijsten werden afgewisseld door lichtvoetige stukjes en heftige polemieken. Goed, leesbaar, interessant schrijven: dat vooral was de ambitie van de redacteurs en medewerkers van dit *AST*. Hun voorbeelden lagen niet zozeer bij sociologische vakbladen als wel bij op een breder intellectueel publiek gerichte tijdschriften als *De Gids* (meer dan de *Sociologische Gids*) en de *New York Review of Books*. Zo ontwikkelde de redactie haar eigen maatstaven over wat goede en slechte sociologie was. En hoe die in de loop van de tijd ook veranderden, de nadruk op 'goed geschreven' en 'interessant voor meer lezers dan alleen specialisten' heeft het *AST* altijd behouden.

De vrijheid die de redactie zich kon permitteren had ook institutionele achtergronden. Het aantal studenten sociologie was in korte tijd sterk toegenomen, en parallel daaraan het aantal docenten. Er was een aanzienlijk contingent van jonge, pas afgestudeerde, niet gepromoveerde universitaire medewerkers die geacht werden een flink deel van hun werktijd aan wetenschappelijk onderzoek en publiceren te besteden, maar over de manier waarop ze die tijd invulden waren de eisen voorshands vaag, terwijl vrijwel iedere controle erop ontbrak. Dat kon uitnodigen tot luiheid – zoals Herman Vuijsje indertijd signaleerde in zijn stukken over de 'nieuwe vrijgestelden' – maar gaf ook de gelegenheid om de grenzen van de sociologie te verkennen en opnieuw te definiëren. Institutioneel noch wetenschappelijk waren er dus duidelijke grenzen gesteld aan wat men als socioloog kon en mocht doen.

Oude vragen doemden opnieuw op, maar nu klemmender dan ooit. Wat voor wetenschap was de sociologie? Was het eigenlijk wel een wetenschap, en hoe moest dat worden vastgesteld? Het lag voor de hand om hiervoor te rade te gaan bij de wetenschapsfilosofie, bij denkers als Popper en Lakatos, en die namen in het vroege *AST* dan ook een prominente plaats in. Anderen volgden Gouldner's oproep tot een reflexieve sociologie, die de sociologie zelf tot voorwerp van sociologische studie en reflectie maakte. In het *AST* kwam dat bijvoorbeeld tot uiting in een reeks stukken over stromingen en episodes in de Nederlandse sociologie.

Het crisisgevoel werd mede gevoed door de roep om maatschappelijke 'relevantie', en het gesignaleerde gemis hieraan in de academische sociologie. Hier diende het marxisme zich aan als de stroming die pretendeerde wetenschappelijkheid en relevantie, theorie en praktijk naadloos met elkaar te combineren. Al in het Ten Geleide van het eerste nummer gaf de redactie aan daar kritisch tegenover te staan. Maar, zoals Nico Wilterdink in zijn bijdrage beschrijft, het marxisme werd in de eerste acht jaargangen bijzonder belangrijk gevonden en was voorwerp van uitgebreide beschouwingen en discussies - weerspiegeling van de tijdgeest, waar het blad tegelijk afstand van nam. Daarnaast was het het in de jaren zeventig weer sterk opkomende feminisme dat onder de benaming vrouwenstudies eveneens probeerde universitaire wetenschap en emancipatorische praktijk te combineren. Ook dat kreeg aandacht in het *AST*, en ook hier bewaarde het blad afstand – van onvoorwaardelijk partij kiezen en denken in polaire tegenstellingen. Dat gold in elk geval voor redacteur Christien Brinkgreve, zoals blijkt uit haar bijdrage aan dit nummer.

Dat het *AST* een blad was waarin interessante kwesties werden besproken, werd ook buiten Amsterdam en buiten de sociologie opgemerkt. Het tijdschrift kreeg al snel honderden abonnees, werd van tijd tot tijd aangehaald in de landelijke pers en ontving van diverse kanten lof. Vier jaar na de oprichting noemde de essayist en politicoloog G. van Benthem van den Bergh in *NRC Handelsblad* het *AST* 'op het ogenblik het interessantste tijdschrift dat ik ken'. Vergeleken met 'de vaktijdschriften' was het *AST* 'een oase'. Een aantal jaren later contrasteerde de Tilburgse hoogleraar sociologie Anton Zijderveld op een vergelijkbare manier het *AST* met 'andere sociologische bladen: kreeg je bij die laatste vaak een gevoel van "hè bah!", het *AST* sloeg je open met de spannende gedachte: Wat hebben ze deze keer weer te bieden? Goede sociologie, zo lijkt het *AST* in iedere aflevering te willen aantonen, behoeft niet bol te staan van moeilijk jargon of uit te puilen van gewichtige statistieken. Zij is actueel, goed leesbaar en erudiet.' Zó geprezen is het *AST* daarna nooit meer. Deze prachtige teksten

werden natuurlijk opgenomen in reclamefolders waarmee nieuwe abonnees moesten worden geworven.² Ook uitgevers zagen wel wat in het *AST*. Vanaf december 1977 werd de exploitatie verzorgd door uitgeverij Wolters-Noordhoff te Groningen, een verbintenis die tot en met 2000 zou voortduren. Het *AST* was volwassen geworden; een serieus sociologisch tijdschrift dat tegelijk de reputatie had anders en meer te zijn dan dat alleen.

Niet alleen werd het *AST* degelijker en wetenschappelijker, het kreeg ook meer eenheid. Vanaf 1982 – toen een redactiewisseling plaatsvond³ en de naam van het blad op aandrang van de uitgever tijdelijk *Sociologisch Tijdschrift* werd – afficheerde het zich als een blad met een programma. Het vatte de sociologie op als ‘brede maatschappijwetenschap’, waarin de conventionele grenzen van het vakgebied werden doorbroken en andere disciplines, speciaal de antropologie en de geschiedenis (maar ook psychologie, economie, politicologie), een belangrijke inbreng hadden. De nadruk lag op de historisch-vergelijkende benadering, waarin langetermijntontwikkelingen werden onderzocht en onderling vergeleken en actuele problemen in het kader daarvan werden begrepen.⁴ Deze programmatische formuleringen dekten inderdaad vanaf begin jaren tachtig in hoge mate de inhoud van het tijdschrift. Wat er niet expliciet bij werd gezegd, maar voor de lezer duidelijk was, was dat vooral één versie van de historisch-vergelijkende sociologie sterk vertegenwoordigd was: de door Norbert Elias ontwikkelde figuratie- of processociologie, en specifiek zijn civilisatietheorie, die inmiddels in Amsterdam onder aanvoering van Goudsblom en De Swaan veel aanhang had. Hoezeer de onderwerpen in het blad ook van elkaar bleven verschillen, dankzij het figuratiesociologisch en civilisatiethoretisch project ontstond zo tussen diverse stukken een netwerk van fijnvertakte verbindingen, lijnen die de lezer kon trekken van bijvoorbeeld een artikel over besmettingsangst en hygiëne naar een studie van de afschaffing van de doodstraf, of van een onderzoek van de negentiende-eeuwse armenzorg naar een beschouwing over politiek geweld in Nederland. Het *AST* kreeg daarmee

2 De citaten zijn ook aan zo’n reclamefolder (uit 1983) ontleend.

3 Wie kwamen en gingen, en wie bleven, kan worden opgemaakt uit het overzicht van redacteuren achterin dit nummer.

4 Deze formuleringen zijn eveneens in bovengenoemde folder (noot 2) te vinden. Zie daarnaast de ‘Redactieverklaring’ in *Sociologisch Tijdschrift*, 9/1 (mei 1982), pp. 3-4. Dit profiel werd des te duidelijker na het verdwijnen van het ambitieus opgezette ‘tijdschrift voor maatschappijwetenschap’ *Symposion*, dat slechts drie jaar (1979-1981) en drie nummers bestond.

ook naam en betekenis – ondanks het probleem van de taal - voor sommige buitenlandse sociologen, zoals de Engelsman Stephen Mennell (zie zijn stuk in dit nummer). Het is ook niet toevallig dat de eerste aankondiging van het verdwijnen van het *AST* en de fusie met de *Sociologische Gids* te lezen was in *Figurations* (no. 21, juni 2004, p. 1), het internationale informatieblad van de figuratiesociologen.

Maar nooit identificeerde het *AST* zich met dit ene paradigma, steeds stond het uitdrukkelijk open voor andere benaderingen. Kenmerkend voor het (A)ST bleef het debat, en juist ook kritiek op de figuratiesociologie en de civilisatie-theorie kwam ruimschoots aan bod, soms in speciaal daarvoor gereserveerde themablokken.⁵

De historische benadering met haar ‘oog voor lange lijnen’, de speciale belangstelling voor civilisatieprocessen (inclusief verschijnselen van ‘decivilisering’), het zoeken naar samenhangen tussen grootschalige interdependenties en kleinschalige interacties: dat is het *AST* tot het einde toe blijven typeren. Maar er zijn vanaf de jaren negentig ook accentverschuivingen opgetreden. De historisch-vergelijkende benadering, het ontwikkelingsperspectief, werd iets minder dominant. Typisch historisch-sociologische studies over bijvoorbeeld ontwikkelingen vanaf de negentiende of de vroege twintigste eeuw tot heden werden schaarser. In plaats daarvan verschenen meer stukken die zich geheel richtten op actuele kwesties – werkloosheid, armoede, interetnische relaties - met hooguit een terugblik van een paar decennia, en anderzijds soms beschouwingen waarin het ontwikkelingsperspectief juist werd uitgerekt tot de zeer lange termijn, processen die zich over vele millennia uitstrekken. In samenhang met de eerste tendens was er een verschuiving in de gebruikte methoden: documenten- en archiefstudie maakte deels plaats voor de beproefde sociologische methoden van het interview, de observatie en de kwantitatieve analyse (die overigens ook in eerdere jaargangen niet ontbraken). Het *AST* ging daarmee wat meer op een ‘gewoon’ sociologisch tijdschrift lijken.

5 Zoals in nummer 21/4 (maart 1995) over ‘geloof en beschaving’. In de jaargangen 6 tot en met 10 was een criticus van de civilisatietheorie, Benjo Maso, de meest publicerende *AST*-auteur, afgemeten aan het aantal per auteur geschreven pagina’s, en over de jaargangen 16 tot en met 20 was dezelfde auteur nummer twee in deze rangorde; Carla van El, *Figuraties en verklaringen. Stijlgebonden schoolvorming in de Nederlandse sociologie na 1968* (Amsterdam: Aksant, 2002), p. 47.

Deze accentverschuivingen zijn te zien in de themanummers, die vanaf 1988 bijna ieder jaar verschenen en ook in boekvorm werden uitgebracht. De meeste stukken in de vroegere nummers - over 'vrouwenlevens' (1988), de monarchie (1989), seksualiteit (1990), geweld (1991) - richtten zich op historische veranderingen en trends op langere termijn. In de twee laatste themanummers daarentegen - over internet (2003) en het vreemdelingenbeleid (2004) - is dat perspectief grotendeels afwezig. Dat impliceert overigens nog geen verenging. Het themanummer over internet bijvoorbeeld richtte zich - passend bij het onderwerp - op groepen gebruikers verspreid over de wereld. In beide recente boekafleveringen is er aandacht voor transnationale relaties, een thematiek die het *AST* eerder aan de orde stelde in het themanummer van 1995 over 'mondialisering'. Verruiming van het tijdspectief stond centraal in het speciale nummer van 2000 over 'sociale evolutie', dat zich richtte op regelmatigheden in sociale ontwikkelingen op de zeer lange termijn.

Zoals uit deze voorbeelden blijkt, is de spanwijdte van onderwerpen waarmee het *AST* zich in de loop der jaren mee bezig heeft gehouden bijzonder groot. Het is ondoenlijk en ook onnodig om ze hier ook maar bij benadering op te sommen. (Een indruk kan worden verkregen met behulp van het register van alle *AST*-bijdragen dat momenteel wordt samengesteld en aan de abonnees zal worden toegestuurd.) Problemen in de verzorgingsstaat, elitegroepen, inkomensverdeling en klassenverhoudingen, kunst en literatuur, godsdienst en levensbeschouwing, criminaliteit, eetgewoonten, omgangsvormen, gezinsverhoudingen, lichamelijke en psychische klachten: het zijn, naast de eerder genoemde voorbeelden, slechts enkele van de thema's waaraan in de loop van de tijd diverse artikelen zijn gewijd. Het blad heeft ermee wellicht soms meer invloed gehad dan de redactie zelf beseft. Twee thema's worden in dit nummer speciaal belicht. Rineke van Daalen en Ali de Regt schrijven over veranderingen in het sociaal-wetenschappelijke en politieke denken over onderwijs. Ruud Stokvis bespreekt de opkomst en bloei van de sportsociologie in samenhang met de expansie van het veld waarop deze specialisatie betrekking heeft.

De langste bijdrage aan dit nummer is een interview van Kees Bruin en Arend Jan Heerma van Voss met iemand die nooit redacteur is geweest en zich nooit rechtstreeks met de inhoud van het tijdschrift heeft bemoeid (behalve een keer als gastredacteur van het genoemde themanummer over sociale evolutie), maar die er wel op verschillende manieren - direct door zijn eigen bijdragen, indirect door zijn betekenis voor de figuratiesociologie en zijn rol van leermeester van redacteuren en medewerkers - een aanzienlijk stempel op heeft gedrukt: Joop

Goudsblom. Leven en werk, en de verbindingen daartussen, komen in dit interview uitvoerig aan de orde.

Ten slotte de vraag: waarom moet dit tijdschrift verdwijnen? Of positiever geformuleerd, waarom gaat het fuseren met een ander sociologisch tijdschrift? Aan de uiterlijke vorm van het *AST* kan het niet liggen, want die is in de loop van de tijd alleen maar mooier geworden (zie hierover het stuk van Bernard Kruithof). Een inhoudelijke reden is hierboven aangestipt: het *AST* profileert zich de laatste jaren minder scherp dan voorheen als het blad van de historisch-vergelijkende benadering en in het bijzonder de figuratiesociologie, wat te maken heeft met het feit dat de verjonging in deze richting te wensen overlaat, alsook dat degenen die zich ertoe rekenen andere wegen zijn ingeslagen. Daarnaast is het door de toegenomen druk tot internationaal publiceren voor Nederlandse wetenschappelijke tijdschriften in het algemeen moeilijker geworden om geschikte kopij te vinden. Ook het *AST* had daar soms last van, vooral nadat het in zijn overmoed in december 1997 een mooi extra dik dubbelnummer had uitgebracht en daarvoor prompt gestraft werd met kopijgebrek voor de volgende nummers. De productie van een nieuwe aflevering moest vanaf die tijd – juist ook met het oog op behoud van kwaliteit – wel eens worden uitgesteld, wat waarschijnlijk niet bevorderlijk was voor de trouw van de abonnees en evenmin voor de motivatie van de redacteuren. Misschien dat mede daardoor het abonneebestand licht maar gestadig afkalfde. Maar belangrijker zijn ongetwijfeld de meer ‘structurele’ factoren die daaraan ten grondslag liggen: de toegenomen mogelijkheden om gewenste artikelen via bibliotheekbestanden te selecteren en door middel van kopiëren en uitprinten te verkrijgen. Om individuele abonnees te werven en vast te houden moet een tijdschrift meer bieden dan leesstof voor specialisten en studenten. Dat is wat het *AST* van meet af aan heeft nagestreefd en waar het lange tijd redelijk succesvol in is geweest. Het is ook een doel van het nieuwe tijdschrift *Sociologie*, en misschien vindt dit nieuwe en betere manieren om het te realiseren.

Van een ‘crisis van de sociologie’ zoals in 1974 lijkt op dit moment geen sprake. De identiteit van het vak is weliswaar even onduidelijk als toen, de pluraliteit van theorieën en onderzoeksstijlen is minstens zo groot, maar die wordt nu, zoals Giseline Kuipers en Alex van Venrooij aan het eind van hun beschouwing opmerken, minder als een klemmend probleem gezien. Anders dan toen, is ze geen belemmering voor zorgvuldig empirisch onderzoek. De professionaliteit in de beoefening van de sociologie, en van de sociale wetenschappen in het algemeen, is de afgelopen dertig jaar onmiskenbaar toegenomen. Na een grote terugval sinds eind jaren zeventig zijn ook de aantallen

studenten de laatste jaren weer aan het toenemen, en onder hen is er veel belangstelling voor grote mondiale vraagstukken en langetermijnontwikkelingen. De vooruitzichten voor een sociologie opgevat als brede maatschappijwetenschap die binding houdt met belendende disciplines als de geschiedenis en de antropologie, lijken niet ongunstig. En voor één tijdschrift dat ruimte biedt aan deze sociologie, moet in Nederland plaats zijn.